

ДО ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ У ХІХ – ХХ ст.

У статті висвітлені основні етапи становлення та розвитку іноземної філологічної освіти в Київському університеті за часів Російської імперії (1834 – 1917 рр.), з'ясоване ставлення та підходи, розглянута структурно-дисциплінарна основа викладання.

Ключові слова. Київський університет, іноземна філологія.

На сучасному етапі розвитку української вищої школи одним із пріоритетних завдань є об'єктивне вивчення історико-педагогічного досвіду не тільки, як теоретичної основи університетської класичної освіти, але й як відновлення історичної цілісності. Метою даної статті є вивчення становлення школи іноземної філології у ХІХ – ХХ ст. в Київському університеті, а саме дослідження кадрово-педагогічної і структурно-дисциплінарної основи.

У роботі використані праці видатних професорів-істориків Київського університету В.Я.Шульгіна, М.Ф.Володимирського-Буданова, О.З.Жмудського, а також дисертаційні дослідження з історії викладання іноземних мов на території царської Росії Ф.Л.Ратнер, М.І.Ригер та ін.

Безсумнівним є той факт, що іноземні мови завжди було невід'ємною складовою середньої та вищої освіти. Починаючи з ХVІ століття, європейська освіта поступово входила в систему освіти братських шкіл на західноукраїнських землях¹. у ХІХ ст. в Російській імперії вже існували Харківський, Київський, Новоросійський, Дерптський, Санкт-Петербурзький, Московський, Казанський університети, розвиток науки в яких знаходився у безпосередній взаємодії із тенденціями європейської наукової школи. Міністерство народної освіти Російської імперії розуміло необхідність наукових осередків, які б змогли поширити не тільки науку і освіту, але й бути засобом русифікації краю, тому з метою протидії полонізації українських земель у 1834 р. в Київському окрузі був заснований Імператорський університет Св. Володимира. Хоча загальна схема університету була скопійована з німецьких університетів, спочатку він мав багато гімназійних рис, як у свій час Казанський університет². До складу університету Св. Володимира входили два факультети – філософський та юридичний. Філософський факультет складався з двох відділень. До I-го відділення входили кафедри філософії, грецької словесності і старожитностей, римської словесності і старожитностей, статистики, російської словесності, загальної та російської історії. До складу II-го відділення – точних (математика, фізика), природничих (ботаніка, зоологія) та технічних (сільське господарство та архітектура) наук³. Також у штаті університету значилися лектори сучасних західноєвропейських мов (французької, німецької, італійської та польської).

Імператорський університет Св. Володимира створили на базі Кременецького і Волинського ліцеїв, звідки був запрошений майже весь викладацький склад. Наприклад, лектори латинської мови І.В.Корженєвський, М.Ю.Якубович, німецької мови – А.Ф.Лільд, польської мови – І.І.Микульський. Викладачі нових іноземних мов були переважно іноземцями – лектор італійської мови Ф.П.Бертоні, лектор французької мови А.К.Плянсон⁴. Слід зазначити, що викладачі мовних кафедр римської та грецької мов і старожитностей I-го відділення філософського факультету навчалися у Дерптському університеті (сучасне місто Тарту, Естонія), який на той час був одним із провідних вищих учбових закладів і знаходився під сильним впливом германської освітньої школи. Про це свідчив історик М.Ф.Володимирський-Буданов: "Німецький елемент у складі викладачів знайшов себе переважно у класичному розряді 1-го відділення, наплив викладачів професорів – німців починається у 1837 р. То були вихованці Дерптського університету... 2-ге відділення філософського факультету спочатку скла-

далося з польських викладачів"⁵. Скоріше за все, система освіти в Київському університеті була синтезом європейської (германської і польської) та місцевої освітніх шкіл. Про це також згадував В.Шульгін, який зазначав, що "за характером він (університет)... був західно-російським, місцевим те, що поляки називають *krajowym*"⁶.

Викладання класичних мов – грецької і латинської в період з 1834 – початку 40 рр. XIX ст. мало дві складові – викладання правил грецької та латинської мов, їх синтаксису, стилістики, фразеології за творами класичних авторів з дослівним перекладом і аналізом граматичних конструкцій. Також практикувалось викладання наук, що входили до складу філології, тобто історії розвитку цих мов, літератури, побуту та структури суспільства. Ця друга складова виділялась як окрема дисципліна під назвою "старожитність". Заняття з багатьох предметів проводилися латинською мовою, оскільки вона була єдиною, яку розуміли як польсько-, так і російськомовні студенти, яких була переважна більшість в Імператорському університеті Св. Володимира. Кожен викладач класичних мов викладав декілька дисциплін одночасно – латинську, грецьку мову та старожитності, із нових іноземних мов знав обов'язково польську, німецьку чи французьку. Така поліфункціональність могла бути завдяки загальній тенденції отримання університетської підготовки вчителями гімназій та вищих навчальних закладів на той час. За рівнем володіння знаннями групи розбивалися на слабкі та сильні ("вищий" та "нижчий розряд" відповідно)⁷. Перший або нижчий розряд відповідав слабкій групі, де студенти починали вивчати мову практично з азів. Це відбувалося з грецькою мовою і старожитністю, оскільки вона, на відміну від латинської мови, була не настільки популярна у гімназіях. Студенти сильної групи вивчали мову та літературу, історію словесності з критичним поясненням вибраних авторів, а також читали неадаптовану літературу, вдосконалюючи знання з іноземної мови. Студентам слабкої групи мова викладалася практично, тобто проводилося вивчення фонетики, граматики, основ синтаксису та напрацьовувався лексичний запас. На заняття зі студентами незалежно від рівня володіння знань відводилося по 3 години на тиждень, таким чином кожний викладач мав по шість лекційних годин на тиждень. З нечисленних відомостей можна припустити, що вибір методики викладання та педагогічних прийомів залежав від особистих вподобань викладача.

Цікаво, що грецьку мову і старожитності викладали латинською мовою, а римську словесність і старожитності німецькою та латинською мовами. Лектор італійської мови читав предмет французькою, тому вільне володіння латинської та однією новою мовою було, очевидно, обов'язковим. Про це свідчить один із численних звітів І.Я.Нейкірха: "Гомера я збираюся перекладати на латинську мову і тією ж мовою пояснювати в граматичному, антикварному і естетичному відношеннях"⁸. Можна припустити, що в першій половині XIX ст. на формування системи викладання іноземних мов в Імператорському університеті Св. Володимира вплинули германська школа та система освіти старих польських училищ, оскільки як склад викладачів так і студентів був переважно польського походження.

Польські заворушення першої половини XIX ст. змусили керівництво повністю змінити викладацький склад університету. Це також торкнулося мовних кафедр. З 1848 р. кожний викладач перед початком занять повинен був представити деканові детальну програму свого предмету, де він вказував обсяг, послідовність і способи викладання, а також надавав список навчальних посібників. Складена таким чином програма затверджувалася радою факультету і була основою лекцій викладача. Зміни у програмі були можливі лише зі згоди ректора. По закінченні навчального півріччя викладачі подавали декану рапорти про пройдений матеріал. Ці рапорти також обговорювалися на раді факультету: "...щоб у змісті не вказувалося нічого не узгодженого з вченням православної церкви і відданістю до Государя і любов'ю до батьківщини"⁹.

Очевидна потреба чіткого розмежування гуманітарних та природничих наук зумовила перетворення I-го відділення філософського факультету у 1850 р. на історико-філологічний факультет, а II-ге відділення стало фізико-математичним факультетом. Цьому передував проект змін до статуту 1842 р., в якому пропонували розподіл I-го відділення філософського факультету на історико-політичний і літературно-філологічний відділи. За цим проектом науки розподілялися на 1) головні: а) філософія, б) російська словесність, 2) головні окремі, які склалися з історико-політичні: а) загальна історія, б) російська історія, в) політекономія і

статистика, а також з наук літературно-філологічних: а) грецька словесність, б) латинська словесність, в) слов'янські мови. Загальними допоміжними науками були 3) французька, німецька мови¹⁰. Це питання не вирішувалося до 1848 р., коли прийшло чітке усвідомлення розподілу наук на філософсько-історичні і філологічні. Для централізації організаційного, навчального та наукового процесу з 1861 р. було засновано видання "Университетские известия", де друкувалися розклади занять на півріччя, лекції викладачів та рецензії на визначні твори студентів, протоколи засідань ради університету, відомості про особовий склад, списки студентів, оголошення про конкурс на заміщення вакантних посад і вимоги до претендентів. У 40-х – 80-х рр. XIX ст. професорсько-викладацький склад історико-філологічного факультету значно розширився. В 1843 р. в університеті почали викладати англійську і чеську мови. Склад викладачів поповнився вітчизняними кадрами. Наприклад, в різний час на кафедрах працювали такі фахівці, як К.Ф.Страшкевич, М.Є.Скворцов, І.В.Цветаєв, В.І.Модестов, Ф.Г.Мищенко. Але основу класичної філології, як зазначалося вище, складали вихованці Дерптського університету І.Я.Нейкірх та А.К.Деллен. Вони привнесли в Імператорський університет Св. Володимира систему дерптської методики, яка могла дати результати лише за умов такого ж рівня розвитку класичного мовознавства в гімназіях Київського навчального округу, як і в навчальних закладах Дерптського навчального округу. Очевидно, цій умові відповідали лише випускники колишніх західних (тобто польських) училищ, тому проблема вітчизняних кадрів вищих та середніх закладів була досить гострою і вирішувалась поступово. Викладачі іноземних мов збільшували науково-методичну базу власними підручниками. В різний час були написані та використовувалися на заняттях "Грамматика англійської мови" В.В.Даніеля, 1885 р., "Практическое руководство для изучения итальянского языка" Глівенко, 1899 р., курс італійської мови Ф.П.Бертона.

Згодом кількість предметів та курсів на історико-філологічному факультеті збільшилася. З'явилося багато загальноосвітніх та суто історичних дисциплін таких, як грецька та римська історіографія, російська історія, історія мистецтв, історія давнього світу, середніх віків та нових часів, давня та новітня філософія європейських країн, педагогіка, логіка, слов'янознавство¹¹.

З 1863 р. статут університету передбачав створення на історико-філологічному факультеті нових кафедр порівняльної граматики індоєвропейських мов та зарубіжної літератури¹². Вивчення санскриту та розробка концепції генеалогічної спорідненості індоєвропейських мов розвивались в цей час особливо інтенсивно. Тому, внаслідок зв'язку з німецькою педагогічною традицією, Імператорський університет Св. Володимира з 1885 р. ввів групу нових предметів з порівняльного мовознавства. Новим викладачем був Ф.І.Кнауер, який самостійно викладав готську, зендську, санскрит протягом 1880-х – 1914 рр.

Ще одним нововведенням було створення кафедри зарубіжної літератури, яка спочатку називалася кафедрою всесвітньої літератури. Її очолив А.І.Лінніченко. В середині XIX ст. літературознавчі дисципліни викладалися в курсі відповідної мови, але в 80 – 90-х рр. XIX ст. їх виділили в окрему групу. Пізніше, кафедру зарубіжної літератури очолював М.П.Дашкевич, який перший побачив потребу у реорганізації факультету та створенні відділу романської та германської філології. Восени 1900 р. професор М.П.Дашкевич подав на розгляд Ради університету обґрунтування необхідності реформування факультету та проект організації викладання¹³. Як наслідок, у квітні 1908 р. був зроблений розподіл кафедри історії західноєвропейських літератур на два відділи – романський і германський. Серед нововведень слід також відмітити появу на відділенні слов'янської філології болгарської, чеської, сербської, хорватської мов, а в останніх роках існування університету Св. Володимира і польської мови.

На відміну від класичних мов сучасні іноземні мови все ще не мали своїх кафедр. До початку XX ст. викладання нових іноземних мов було основним допоміжним засобом у вивченні класичних дисциплін та загальноосвітніх предметів. Декілька разів їх викладання припинялося через відсутність викладачів. Вся реорганізація факультету та розподіл кафедри історії західноєвропейських літератур на два відділи – романський і германський дозволили змінити структуру факультету та систему викладання іноземних мов.

Після революційних подій 1917 р. радянська влада змінила повністю структуру Київського університету. Історико-філологічний факультет був реорганізований у складі Інституту народної освіти, а у 1930 р. на базі романо-германського відділення був створений Український інститут

лінгвістичної освіти, переведений на деякий час до Харкова. У 1933 р. у складі філологічного факультету відновленого університету відкрили відділення західноєвропейських мов та історії всесвітньої літератури. Ця реорганізація тривала до середини 1940-х рр. Весь викладацький склад змінився а із старих викладачів залишився лише І.В.Шаровольський, який був довгий час деканом факультету західноєвропейських мов і літератур. Багато чого було забуто, або просто знищено за радянські часи а сама структура вищої освіти отримала зовсім інші риси.

¹ Ригер М. К истории развития методики обучения живым иностранным языкам на западно-украинских землях с конца XIX века по 1918 г. – Минск, 1970. – 21 с.

² Ратнер Ф.Л. Иностранные языки в дореволюционной высшей школе: на материале Казанского университета. – Казань, 1983. – 163 с.

³ Шульгин В. История Университета Св. Владимира. – СПб., 1860. – С. 47 – 48.

⁴ Там само. – С. 52.

⁵ Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Университета Св. Владимира. – К., 1884. – Т. 1: Университет Св. Владимира в царствование императора Николая Павловича. – [4], 674, XLII, IV с., С.118, 123.

⁶ Шульгин В. История Университета Св. Владимира. – СПб., 1860. – С.61.

⁷ Там само. – 131 – 132.

⁸ ДАМК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 859. – Арк. 28.

⁹ Там само. – Спр. 90. – Арк. 12.

¹⁰ Владимирский-Буданов М.Ф. История Императорского Университета Св. Владимира. – К., 1884. – Т. 1: Университет Св. Владимира в царствование императора Николая Павловича. – [4], 674, XLII, IV с., С.552.

¹¹ Жмудський О.З. Київський університет за 125 років (1834 – 1959). – К., 1959. – С.39.

¹² Там само.

¹³ ДАМК. – Ф. 16. – Оп. 340. – Спр. 122. – Арк. 7.

В статье рассмотрены основные этапы становления и развития школы иностранной филологии в Киевском университете Св. Владимира в 1834 – 1917 гг., определены отношение иходы к преподаванию, структурно-дисциплинарная основа.

Ключевые слова: Киевский университет, иностранная филология.

The main stages of the development of philological education in Kyiv St. Volodymyr University in 1834 – 1917 are observed, the structural-disciplinary basis and the teaching approaches are presented.

Key words: Kyiv University, foreign philology.